

Daniela Kolenovská
Michal Plavec

Běloruská emigrace
v meziválečném
Československu

Studie a dokumenty

Sociopolitický aspekt

Běloruská emigrace v meziválečném Československu

Studie a dokumenty

Sociopolitický aspekt

Daniela Kolenovská

Michal Plavec

Recenzovaly: Mgr. Alena Markova, Ph.D.

Mgr. Františka Sokolova

Vydala Univerzita Karlova v Praze,

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Františka Jirousová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Tato publikace vznikla s finanční podporou projektu PROGRES Q18,
Společenská vědy: od viceborovosti k mezioborovosti.

ISBN 978-80-246-3781-5

ISBN 978-80-246-3782-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	11
Poděkování	13
Seznam zkratk	14
Projekt nezávislého Běloruska a meziválečné Československo (Daniela Kolenovská)	15
Mezinárodní souvislosti	21
Československý postoj	25
Bělorusové v Praze	34
Bělorusové v Československu po vyhlášení bělorusizace	50
Rozklad	61
Závěr	67
Bělorusové v Čechách a na Moravě a československá politika v letech 1921–1946 (Michal Plavec)	70
Běloruské spolky v první republice	70
Běloruská otázka v československém parlamentu	75
Běloruská otázka při jednáních o československo-polské federaci za druhé světové války	81
Bělorusové v protektorátu Čechy a Morava	91
Dokumenty	110
22. 1. 1919 Anton Luckievič žádá předsedu mírové konference v Paříži, aby podpořil projednávání běloruské otázky	110
30. 4. 1919 Pokyny pro Edvarda Beneše jak na pařížské mírové konferenci postupovat v záležitostech Bělorusů	118
12. 6. 1919 Anton Luckievič žádá předsedu československé delegace o podporu budování společné západní fronty proti bolševikům	119

21. 6. 1919 Ministr obrany BLR žádá Edvarda Beneše o pomoc při organizaci běloruských národních jednotek z řad válečných zajatců	122
24. 6. 1919 Odpověď A. Luckievičovi na žádost z 21. 6. 1919	123
27. 6. 1919 Anton Luckievič posílá Edvardu Benešovi podklady k jednání o běloruských vojenských jednotkách na československém území	124
3. 7. 1919 Anton Luckievič žádá Edvarda Beneše o podporu jednání o běloruských vojenských jednotkách na československém území	124
22. 8. 1919 Anton Luckievič žádá Edvarda Beneše o zprostředkování kontaktu s Ignácem Paderewským	125
8. 1. 1920 Koncept zprávy vládního delegáta Republiky Československé ve Varšavě o roztržce mezi běloruskými politiky.	125
10. 1. 1920 Zpráva vládního delegáta Republiky Československé ve Varšavě o polské politice na běloruských územích	126
8. 6. 1920 Protest Jaūhena Ladnoūa zaslaný Konferenci velvyslanců do Paříže	127
26. 8. 1920 Policejní ředitelství v Praze zasílá prezidiu ministerstva vnitra v Praze zprávu o vyšetření podezřelých telegramů M. Vjaršynina	131
10. 9. 1920 Zpravodajský odbor ministerstva zahraničních věcí informuje o vnitřní krizi běloruské mise ve Varšavě a pravděpodobném únosu Antona Luckieviče do ruského vnitrozemí	132
28. 8. 1921 Prezidium ministerstva vnitra oznamuje, že se v Praze bude konat 25. září 1921 běloruská konference	134
17. 8. 1921 Mikola Vjaršynin zasílá prezidiu československého ministerstva zahraničních věcí seznam stipendistů	134
28. 9. 1921 Policejní zpráva o průběhu běloruské konference v Praze	135
29. 9. 1921 Policejní ředitelství v Praze oznamuje, že se vládní důvěrník neúčastnil posledního dne jednání běloruské konference 28. září 1921	138
13. 10. 1921 Vízitka Mikoly Vjaršynina zaslaná Adolfu Černému	138
27. 10. 1921 Telegram Piatra Krečevského prezidentovi Masarykovi vyjadřující podporu	139
27. 10. 1921 Představitel emigrantských socialistických skupin vyjadřují podporu československé vládě a prezidentovi	139
29. 12. 1921 Zemská správa politická informuje, že kvůli nedostatkům ve stanovách nebere na vědomí vznik spolku Běloruská hromada v Praze	142
13. 2. 1922 Československé ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje žádost o víza pro běloruské stipendisty	146
22. 3. 1922 Ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje víza pro běloruské studenty	147
17. 6. 1922 Československý konzulát v Kaunasu informuje o přípisu běloruského ministra zahraničních věcí Dr. Cvikieviče	148
25. 6. 1922 Komitét pro umožnění studia ruských studentů v ČSR informuje o žádosti stipendistů, aby byli převedeni do jeho péče	149

3. 7. 1922 Instrukce ministerstva zahraničních věcí Komitétu pro ruské studenty	151
18. 8. 1922 Odpověď Komitétu pro umožnění studia ruských studentů na žádost běloruských studentů o přijetí	152
7. 10. 1922 Československý konzulát v Kaunasu žádá o informace o běloruských stipendistech	156
9. 12. 1922 Seznam běloruských zájemců o studium v Praze	156
27. 1. 1923 Konzulární agentura Republiky československé v Kaunasu informuje o žádosti p. Valkoviče	157
20. 2. 1923 Redakční komise časopisu <i>Běloruský student</i> žádá o subvenci	159
16.–28. 3. 1923 Interní instrukce ministerstva zahraničních věcí ve věci časopisu <i>Běloruský student</i>	160
18. 5. 1923 Mikola Vjaršynin žádá ministerstvo zahraničních věcí o podporu pro běloruské studenty	161
10. 8. 1923 Československý konzulát v Kaunasu informuje ministerstvo zahraničních věcí o reakci Bělorusů na konferenci Malé dohody v Sinaji	161
15. 9. 1923 Běloruská Hromada v Praze žádá ministerstvo zahraničních věcí o podporu Běloruského učitelského ústavu	162
21. 9. 1923 Poděkování Běloruské hromady v Praze za poskytnutá stipendia	164
27. 9. 1923 Chargé d'affaires velvyslanectví ČSR ve Varšavě popisuje aktuální pozici zástupců běloruské menšiny v Polsku	167
14. 11. 1923 Běloruská hromada v Praze žádá ministerstvo zahraničních věcí o 26 studentských stipendií	169
26. 11. 1923 Mikola Vjaršynin předkládá ke schválení stanovy spolku Běloruská rada	174
18. 12. 1923 Piatra Krečeuški žádá o subvenci pro běloruské emigranty	174
27. 12. 1923 Ministerstvo vnitra odmítá utvoření spolku Běloruská rada v Praze kvůli formálním nedostatkům	176
8. 1. 1924 Stanovy spolku Běloruská rada	176
12. 2. 1924 Ministerstvo vnitra posílá ministerstvu zahraničních věcí materiály Běloruské rady	180
10. 3. 1924 Ministerstvo vnitra bere na vědomí utvoření spolku Běloruská rada v Praze	180
14. 3. 1924 Policejní relace o přednášce „Únorová revoluce roku 1917 a její katastrofa“ konané 12. března 1924	181
20. 8. 1924 Policejní zpráva o průběhu veřejné schůze běloruského studentstva	184
10. 9. 1924 Zemská správa politická v Praze informuje o vzniku ABSA	186
Nedatováno Stanovy ABSA. Pravděpodobně zemskou správou dosud neschválená upravená varianta z roku 1924	187

1. 10. 1924	Oznámení o novém složení výboru spolku Běloruská rada v Praze	192
1. 10. 1924	Policejní zpráva o 1. valné hromadě Běloruské rady v Praze	192
24. 11. 1924	Běloruská rada v Praze žádá o subvenci	194
22. 12. 1924	Žádost spolku Jedinstvo o potvrzení právního statutu spolku	195
8. 10. 1925	Ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje žádost M. Vjaršynina o povolení cesty na běloruskou konferenci do Berlína	201
5. 12. 1925	Oznámení o konání valné hromady spolku Běloruská rada v Praze	203
14. 12. 1925	Oznámení o novém složení výboru spolku Běloruská rada v Praze	203
14. 12. 1925	Zpráva úředníka Policejního ředitelství v Praze o valné hromadě spolku Běloruská rada v Praze	204
12. 3. 1926	Dopis Antona Luckieviče Adolfu Černému	207
13. 12. 1926	Zpráva prezidia ministerstva vnitra o časopisu běloruského studentstva <i>Pramen</i>	208
28. 2. 1927	Zpráva Policejního ředitelství v Praze o časopisu běloruského studentstva <i>Pramen</i>	209
17. 5. 1927	Mikola Vjaršynin žádá Adolfa Černého o setkání	209
15. 9. 1927	Běloruská rada oznamuje, že se spolek Běloruská hromada rozpadl koncem roku 1923	210
23. 3. 1928	Zpráva policejního komisaře o průběhu panychidy za předsedu BLR Krečevského	210
16. 4. 1928	Ministerstvo vnitra neuznává oznámení o zániku spolku Běloruská hromada	211
2. 5. 1928	Žádost bývalých funkcionářů spolku Běloruská hromada o jeho výmaz ze spolkového katastru	212
16. 11. 1928	Výzva posledním funkcionářům spolku Běloruská hromada, aby vydali prohlášení o pobočkách Běloruské hromady	212
16. 1. 1929	Mikola Iljaševič informuje Slovanský ústav o složení Běloruské akademie věd	213
9. 4. 1929	Odpověď Policejního ředitelství v Praze ohledně Studentského běloruského spolku v Bratislavě	213
11. 5. 1929	Policejní zpráva o průběhu valné hromady Svazu studujících vysokých škol občanů BSSR v ČSR	214
23. 7. 1929	Mikola Iljaševič informuje Adolfa Černého o svém odjezdu z Prahy	215
5. 11. 1929	Anton Luckievič zasílá Adolfu Černému materiály pro <i>Slovanský přehled</i>	215
31. 12. 1929	ABSA oznamuje policejnímu ředitelství konání 5. výročního sjezdu	216
7. 1. 1930	Zpráva o průběhu valné hromady spolku Sjednocení běloruských studentských organizací	217

10. 1. 1930 ABSA oznamuje výsledky hlasování na 5. výročním sjezdu	218
24. 1. 1930 Ministerstvo vnitra povoluje změnu názvu Svazu vysokoškolských studentů Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruské kultury	219
27. 2. 1930 ABSA oznamuje konání akademie na oslavu 80. narozenin T. G. Masaryka	219
2. 7. 1930 Výbor ABSA oznamuje slavnostní odhalení pomníku Krečevskému	220
18. 1. 1931 Hryškievičův dopis Adolfu Černému	220
26. 3. 1931 Policejní zpráva o průběhu veřejné schůze spolku Běloruská rada	221
Nedatováno Zpráva „Ukrajinská a běloruská otázka“	222
25. 3. 1932 Policejní zpráva o průběhu akademie k 14. výročí vyhlášení nezávislosti Běloruska	223
20. 11. 1937 Vyslanec RČS ve Varšavě informuje o požadavcích běloruské menšiny v Polsku	224
22. 5. 1939 Oznámení policejnímu ředitelství o činnosti Běloruské rady v Praze	225
30. 6. 1939 Rozhodnutí o výmazu ABSA ze spolkového katastru	226
8. 3. 1940 Reakce ředitele Archivu ministerstva vnitra na článek v běloruském týdeníku <i>Ranica</i> z 8. března 1940	226
20. 8. 1945 Informace Archivu ministerstva vnitra o předávání Ruského archivu sovětské straně	230
28. 8. 1945 Prezidium ministerstva vnitra informuje o předání Ukrajinského historického kabinetu, Ruského historického archivu a Běloruského archivu do SSSR	232
13. 1. 1950 Záznam o vymazání spolku Běloruská rada v Praze ze spolkového katastru	233
28. 8. 1950 Ministerstvo vnitra žádá o zprávu, zda Běloruská rada vyvíjí činnost	234
4. 11. 1950 Dopis Ústředního národního výboru hlavního města Prahy ministerstvu vnitra	235
Tvary běloruských jmen	236
Vybraná bibliografie	241
Jmenný rejstřík	243
Věcný rejstřík	244
Summary	245
Obrazová příloha	275

Předmluva

Když jsme v roce 2004 zahájili s podporou ministerstva zahraničních věcí a společnosti Člověk v tísni svůj průzkum nejednoduché minulosti Bělorusů v České republice ve 20. století, existovalo již množství kvalitních publikací o působení dvou nejzřetelnějších národních složek meziválečné komunity emigrantů z carského Ruska, Rusů a Ukrajinců. Mnohé z jejich závěrů se týkalo i Bělorusů, svou práci jsme však chtěli upozornit na momenty, které běloruskou komunitu odlišovaly, a připomenout jména těch, kteří se zdáli mizet nebo už zmizeli z naší paměti.

Dnes jsou Bělorusové jednou z oficiálně uznávaných menšin České republiky, přičemž situace zdejší běloruské komunity v posledních letech v mnohém rezonuje s minulostí. Charakteristická se zdá její relativní izolovanost ve vlastní jazykové enklávě v české společnosti; vnitřní roztržitost i napětí, které mezi různými proudy vyvolávají rozdílné politické názory. Také proto jsme se rozhodli kolekci jednotlivých dokumentů, kterou se nám v českých archivech podařilo nashromáždit, zpřístupnit širšímu okruhu badatelů.

Osm desítek dokumentů, které tato sbírka přináší, pochází ze sbírek devíti českých archivů.¹ Materiály běloruských emigrantů jsou v nich jen zřídka uloženy v samostatných složkách a jednotlivé dokumenty bylo proto třeba dohledávat převážně mezi množstvím archiválií popisujících ruskou nebo ukrajinskou emigraci. Publikovat jsme se rozhodli ty nalezené dokumenty, které se týkají výlučně běloruských záležitostí nebo je umožňují nahlédnout v novém světle. Naopak jsme vyloučili ty materiály, které nepřinášely nové podstatné informace (např. gratulace běloruských

1 Národní archiv v Praze, Archiv hlavního města Prahy, Archiv ministerstva zahraničních věcí, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Akademie věd ČR, Archiv Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka Akademie věd ČR, Archiv ministerstva vnitra (dnes Archiv bezpečnostních složek), Literární archiv Památníku národního písemnictví.

spolků T. G. Masarykovi u příležitostí státních svátků nebo osobních jubileí prezidenta). Z hlediska svého původu jsou běloruské materiály dochované v českých archívech až příliš pestré. Sbírku jsme proto raději sestavili podle jediného jednotícího měřítka: času. Soustředili jsme se na dobu od příchodu Bělorusů do Československa (ve větším počtu od roku 1919) po rozpad první republiky, doznívání aktivit běloruských emigrantů na českém území však sledujeme až do roku 1950, kdy byl jejich spolek Běloruská rada vymazán ze spolkového katastru.

Transkripce vlastních jmen z běloruského jazyka do češtiny představuje zvláštní problém a každý historik je vlivem absentující závazné normy nucen hledat vlastní kompromis mezi jejich tradiční a novodobou podobou. Meziválečná literatura a dokumenty využívaly nejčastěji varianty zprostředkované ruštinou nebo polštinou; specialisté v soudobém odborném diskurzu se vracejí zcela nebo částečně k pravidlům vytvořeným ve dvacátých a třicátých letech minulého století Branislavem Taraškievičem a využívají také doporučení Národní knihovny pro přepis nelatinkových písem do latinky z roku 2006. Tohoto úzu jsme se přidrželi v případě studií (např. Mikola Vjaršynin). V samotných historických dokumentech jsme se ovšem s ohledem na zachování autenticity jejich sdělení a také na zvyklosti panující v českých archívech rozhodli zachovat originální tvary (např. Mikuláš Veršinin), přičemž při prvním výskytu dobového tvaru jména je na tvar odpovídající normě z roku 2006 upozorněno poznámkou. Zájemcům o podrobnější seznámení s alternativními tvary nejvíce frekventovaných jmen je určena tabulka v příloze, která přehledně zaznamenává jejich tvary, jak se vyskytovaly v češtině a dalších jazycích.

Každý ve sbírce publikovaný dokument je uveden stručnou informací o svém původci, adresátovi, předmětu a dataci; samotné znění dokumentu pak následuje informace o jeho umístění v archívu. Při úpravě dokumentů jsme sjednotili jejich pestrou grafickou úpravu. Publikujeme pouze samotné dokumenty, neuvádíme tedy čísla jednací, která projednávaným případům přidělily jednotlivé státní úřady. Písmo zdůrazněné v dokumentech podtržením jsme přepsali na kurzívu.

Publikované dokumenty jsou také z jazykového hlediska velice různorodé. Jejich českoslovenští i běloruští autoři využívali vedle češtiny, běloruštiny a ruštiny ojedinele také francouzštinu nebo němčinu. S ohledem na naši snahu přispět poznání minulosti současné běloruské menšiny v České republice jsme se rozhodli cizojazyčné dokumenty přeložit do převažujícího českého jazyka. V dokumentech archivovaných v českém jazyce byly opraveny drobné gramatické chyby, zůstaly však zachovány

jazykové zvláštnosti (např. protipolskost) a v některých případech i velká písmena cíleně užitá pisatelem dokumentu (např. podniknuty Kroky). Zkratky (typicky pro názvy předmětů nebo funkcí) v zájmu větší srozumitelnosti rozepíšeme.

Úvodem k edici jsou dvě autorské studie, které vycházejí z původního výzkumu², téma běloruského exilu v Československu však popisují s ohledem na novou domácí i zahraniční literaturu a zohledňují také širší dobový kontext, aby umožnily nahlédnout za meze dané nízkým počtem materiálů dochovaných v českých archivech. Studie Daniely Kolenovské nabízí vysvětlení skromné podpory Bělorusů československými úřady a snaží se načrtnout její důsledky nejen v politické, ale také v sociální rovině. Michal Plavec se soustřeďuje na spolkový život Bělorusů v Československu a především na proměnu jejich postavení za protektorátu Čechy a Morava.

Poděkování

Rádi bychom vyjádřili díky všem, kteří nám při vyhledávání roztráštěných archiválií byli nápomocni. Děkujeme kolegům, kteří nás do světa běloruského exilu uvedli, a jsme vděční za ochotu také pracovníkům všech navštívených archivů. Děkujeme Ritě Gatich a Iljovi Hlybovskému za pomoc s překlady dokumentů. Zvláštní dík patří Milanu Drápalovi, jehož precizní redakce původní studie Daniely Kolenovské vydané roku 2007 v *Soudobých dějinách* nám v mnohém ulehčila pokračování v práci. A konečně děkujeme také neúnavnému zaměstnanci Slovanské knihovny Jiřímu Vackovi a řediteli Institutu mezinárodních studií FSV UK Jiřímu Vykoukalovi, jejichž vstřícný zájem nás přiměl celou sbírku dokončit.

Daniela Kolenovská, Michal Plavec

2 Michal Plavec: Opatrné přešlapování: první kontakty československé a běloruské vlády 1918–1925, in: Alena Ivanova a Jan Tuček (eds.): *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model: sborník příspěvků z konference konané 4.–6. 7. 2006 v Praze*, Praha, Univerzita Karlova 2006, s. 361–372. Daniela Kolenovská: Běloruská emigrace v Československu (1918–1938), *Soudobé dějiny* 1, 2007 (14), s. 78–105.

Seznam zkratek

AAV	Archiv Akademie věd České republiky
ABSA	Sjednocení běloruských studentských organizací
AhlmP	Archiv hlavního města Prahy (ČR)
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky (Praha, ČR)
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
ATGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka Akademie věd České republiky
AUK	Archiv Univerzity Karlovy v Praze
BSSR	Běloruská sovětská socialistická republika
BKT	Běloruská (Kryvičská) kulturní společnost Francyska Skaryny v Praze
BLR	Běloruská lidová republika
BNR	Běloruská lidová republika
GARF	Státní archiv Ruské federace (Moskva, Rusko)
Inbelkult	Institut běloruské kultury (roku 1928 reorganizován do Akademie věd BSSR)
Jedinstvo Ruské kultury	Svaz vysokoškolských studentů Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruské kultury (přejmenován na Svaz Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruskoj kultury)
LCVA	Litevský centrální státní archiv (Vilnius, Litva)
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí Republiky československé
NA	Národní archiv (Praha, ČR)
PKČR	Parlamentní knihovna České republiky
PNP	Archiv Památníku národního písemnictví, Česká republika
Rada BLR	Rada Běloruské lidové republiky (vláda BLR)
RČS	Republika Československá
Zemgor	Svaz ruských zemských a městských představitelů

Projekt nezávislého Běloruska a meziválečné Československo

Daniela Kolenovská

Česká republika dlouho považovala Bělorusko za prioritu své zahraniční politiky a Bělorusové, čítající dnes přibližně čtyři tisíce československých občanů, patří k jejím oficiálně uznávaným národnostním menšinám.³ Více než velikost české běloruské komunity přitom však hraje roli vliv jejích aktivit na běloruský národní život. Jestliže je dnes v důsledku nevybíravé politiky Alexandra Lukašenka centrem běloruského života pražská redakce Rádía Svaboda, ve dvacátých letech minulého století se česko-běloruské vztahy rozvinuly v důsledku válečného a politického rozvratu carské říše. V Československu se tamní uprchlíci usazovali ve větším počtu od roku 1919 a pražská vláda, která věřila v možnost relativně rychlé obnovy demokratického Ruska, na jejich narůstající počet zareagovala vyhlášením velkorysé Ruské pomocné akce. Během pěti let měla uprchlíkům pomoci dokončit středoškolská a vysokoškolská studia, usnadnit jim následně návrat do vlasti a podpořit tak její budoucí všestranný rozvoj.⁴

Nejpočetnější a také nejvíce respektovanou skupinou, která se díky Ruské pomocné akci v Československu vytvořila, byli ruští činitelé usilující o obnovu původní vlasti, následovaní ukrajinskou komunitou. Bělorusové dosahovali oproti nim nepoměrně menšího počtu. Vliv jejich názorů na československou společnost, tradičně vnímavou k slovanské myšlence, byl spíše malý.⁵

Nejaktivnější běloruská skupina se v Praze soustřeďovala kolem Mikoly Vjaršynina a Piatra Krečevského, který se roku 1923 mezi členy Rady Běloruské lidové republiky postavil proti sovětské agitaci a dal

3 Usnesení vlády ze 3. července 2013 č. 530, http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/dcc7d35c85c5f1e7c125741a004890df/eb5585b7770551a4c1257b9d0045445c?OpenDocument.

4 Národní archiv ČR, fond Ruská pomocná akce.

5 Vratislav Doubek: *Česká politika a Rusko*, Praha, Academia 2004.

před pobyt v Litvě přednost neoficiálnímu československému exilu. Krečevski věřil v politický potenciál Bělorusů. Podle něho Sověty nevalně garantované právo na vlastní jazyk nemohlo běloruskému národnímu hnutí nahradit vyšší cíl, vznik nezávislého státu. Byl to program, s nímž se vydal již Anton Luckievič na Pařížskou mírovou konferenci přesvědčit velmoci o tom, že Bělorusové stejně jako jiné evropské národy mají v souladu s tezemi amerického prezidenta Wilsona právo na sebeurčení.⁶ Luckievič ovšem v konkurenci sovětsko-polského porozumění neuspěl a běloruské národní hnutí se rozštěpilo na sovětské a exilové.

Původní předáky běloruského hnutí, kteří zůstávali v zahraničí, rozdělávaly v těžkých podmínkách další názorové spory i ryze osobní motivy. Jejich plány, dříve kolektivně sdílené v rámci programového národního hnutí,⁷ se postupně rozpadaly na aktivity nemnoha zapálených intelektuálů propojených v různých dynamických sociálních sítích.⁸ Tyto sítě byly zprvu charakteristické decentralizací a mimořádnou obětavostí svých členů. Vlivem myšlenkového napojení na vysokou západní kulturu byly uvyklé překračovat meze běloruského hnutí do vzdělaneckých center v Rusku a Pobaltí a dále do Německa a Francie. Po vyhlášení sovětské bělorusizace ovšem rychle ztratily souvztažnost s těmi, kdo národní hnutí zastupovali ve vlasti. Tato domácí část národního hnutí se navíc těm, kdo usilovali o rozvoj a šíření běloruské národní identity, dočasně jevila jako široce nosná, protože rychle dokázala obsadit místní samosprávu Bělorusy, zpřístupnila vzdělávání v běloruštině a systematicky postupovala při kodifikaci její spisovné formy. Díky tomu prudce zaplňovala původní folklorně-osvětovou agendu běloruských aktivistů, aniž plnila jejich představy o politické pluralitě a plné národní nezávislosti. Sovětskou centralizaci národního života dokázali emigranti akceptovat jen částečně, menšina z nich nadále setrvala u původní představy komplexní národní emancipace. Obávala se, že bolševický program je jen variantou dřívější rusifikace hraničních oblastí.⁹ Brutální ukončení bělorusizace bolševiky na konci 20. let toto negativní očekávání ještě předčilo, a emigranti se proto logicky intenzivněji zapojili do antikomu-

6 Dorota Michaluk: *Białoruska republika ludowa. 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowosci*, Toruń, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2010, s. 430–435.

7 Miroslav Hroch: *V národním zájmu*, Praha, Nakladatelství lidové noviny (dále NLN) 1999.

8 Mario Diani: *Networks and Social Movements: A Research Programme*, in: Mario Diani – Doug McAdam (eds.): *Social Movements and networks. Relational Approaches to Collective Action*, New York, Oxford University Press 2003, s. 299–319.

9 Státní archiv Ruské federace (dále jen GARF), f. 5875 (Jermačenko Jan), o. 1., sl. 20, s. 1–29. Očerk P. Krečevskogo „Istorija bělorusskoj knigi“, březen 1926. Andrew Savchenko: *Russian History and Culture 2: Belarus: A perpetual Borderland*, Brill, Boston 2009.

nisticky orientovaných sociálních sítí v Evropě. Tyto v Polsku, Pobaltí a v Německu politicky ukotvené vazby Bělorusů ovšem československá veřejnost nesdílela. Československý zájem o Bělorusy byl ve své většině orientován více akademicky (folklorně, literárně nebo lingvisticky). Praha, omezená složitou československou zahraničně-politickou pozicí, proto ztratila pro takto prosazovaný exilový běloruský národní program pochopení. Po druhé světové válce zbavila „své“ Bělorusy (pokud včas neodešli na Západ) československého občanství a vydala je Moskvě.¹⁰

Podobně byl Sovětům vydán také Běloruský archiv, který běloruští emigranti shromáždili v Praze na okraji ministerstvem zahraničí preferovaného Ruského zahraničního archivu. Dnes je jeho 11 tisíc archiválií, 680 knih a 220 inventárních čísel roztržštěno v mnoha fondech bývalých sovětských republik.¹¹ Několikaletý výzkum běloruské historičky Vol'hy Kovalové upozornil na jejich umístění mj. v Běloruském státním archivu – muzeu literatury a umění, v Národním archivu Běloruské republiky nebo v Ústředním státním archivu nejvyšších řídicích a vládních orgánů Ukrajiny.¹² Jerzy Grzybowski našel dokumenty vztahující se k Bělorusům v době protektorátu Čechy a Morava v moskevských archivech.¹³ Materiály o studentském životě Bělorusů v Praze jsou naopak uloženy v Litvě. Rekonstruovat národní úsilí Bělorusů a jejich pozici v meziválečném Československu je proto nesmírně obtížné.

V této studii jsou základní trendy popsány prostřednictvím rozboru několika desítek jednotlivých dokumentů shromážděných v současných archivech České republiky. Kromě nich se významným zdrojem studie

10 Podobnou situaci v případě Ukrajinců popsal Bohdan Zilynskyj: *Ukrajinci v českých zemích v letech 1945–1948*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny 2000.

11 Národní archiv, Praha (dále NA), fond (f.) Prezidium ministerstva vnitra – nová registratura (PMV-NR), karton (k.) 400, signatura (sign.) P-1412/1–25/8–1945, P-1412/1–6/8/1945. Uvádí se i jiný počet položek Běloruského archivu: 15 tisíc archivních jednotek, 200 periodik, 12 tisíc záznamů v kartotéce. Viz T. Voranava – A. Hes et al.: *Hramadska-kul' turnaja čynnasc' belaruskaj i rasijskaj emihracyni ũv Čechaslavakii 1921–1938. Kataloh: vystava ũ Nacyjanal'nym muzei historyi i kul'tury Belarusi z 27 maja na 3 lipenja 2002 h. Katalog, Mensk, Nacyjanal'ny centr pa archivach i spravavodstvu Respubliki Belarus' Nacyjanalny archiv Respubliki Belarus*, s. 27 a 29. Sr. Hanna Surmač: *Belorusskij zagraničnyj archiv*, in: Marija Magidová (ed.): *Russkaja, ukrainskaja i belorusskaja emigracija mežu dvumja mirovymi vojnami. Rezul'taty perspektivy issledovanij. Fondy Slavjanskaj biblioteki i pražskich archivov, Sbornik dokumentov*, Praga, Slavjanskaja biblioteka pri Nacional'noj biblioteke Češskoj republiky, Slavjanskij institut AN ČR, Obščestvo po izučeniju Vostočnoj i Srednej Evropy v Češskoj republice 1995, s. 85–91.

12 Nejnověji in: Uladzimiraluina Vol'ha Koval': *Uzajemmasvjazi belaruskaj i ukrainskaj dyjaspar v mižvadženny peryjad*, Minsk, Respublikanski institut vyšejšaj školy 2012.

13 Jerzy Grzybowski: *Pogoń między Orłem Białym, Szwastyką i Czerwoną Gwiazdą. Białoruski ruch niepodległościowy w latach 1939–1956* (dále jen *Pogoń*), Warszawa, W. Univerzita 2011. Sovětský státní archiv registroval tato akta v letech 1948–1955, viz GARF, fond 5875 (Jermačenko Jan).

staly sbírky Slovanské knihovny v Praze, protože obsahují vedle sekundární literatury také dobové dokumenty i meziválečné běloruské tituly označené razítkem Ruského zahraničního archivu. V archivech dnes samostatné Slovenské republiky, jejíž území bylo v meziválečné době cílem minima běloruských emigrantů, se závažnější relevantní materiál zatím neobjevil a slovenské bádání o tomto tématu se soustřeďuje na jazykovědné analýzy a v ostatních směrech se opírá o materiál dochovaný v Česku.¹⁴ Určitou vyhlídku představují zatím v soukromí uložené materiály dcery ukrajinsko-běloruského činitele Ivana Kraskovského Ludmily, která se po absolvování Karlovy univerzity a Ukrajinského pedagogického institutu M. Drahomanova v Praze stala špičkovou slovenskou archeoložkou.¹⁵

První část v této studii analyzovaného souboru dokládá trvalou snahu Bělorusů posílit vlastní mezinárodní postavení s pomocí československých oficiálních představitelů. Dnes jsou tyto jednotlivé dokumenty uloženy převážně v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, zčásti též v Archivu prezidentské kanceláře a v archivu akademického Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka. Pochází z korespondence Edvarda Beneše s Prahou v době jednání Pařížské mírové konference, dále ze zastupitelských úřadů v Litvě a v Polsku. Základem další části studie jsou materiály popisující činnost těch Bělorusů, kteří se na část svého života usadili v Československu. Jsou uloženy jako záznamy československých úřadů o způsobu využití prostředků Ruské pomocné akce v Národním archivu ČR a v Archivu hlavního města Prahy v podobě zpráv o zasedání orgánů běloruských spolků, jak je zaznamenali ze zákona schůzím přítomní

14 Prešovská státní knihovna sice obsahuje sbírku téměř 900 materiálů převzatých od dvou zrušených ruských meziválečných středních škol z Prešova, jen 7 z nich se však týká Bělorusů. Nejstarší položkou je Bogdanovičovo *Biloruske vidroženne* (1916), následuje berlínská publikace Cišky Hartného (1922), Iljaševičova *Bělorus a Bělorusové* (1930) a dvě vilenské sbírky Michase Mašary (1934 a 1935). Válečné období reprezentuje běloruská gramatika z nakladatelství Jana Jermačenky (1941) a verše Larysy Henijušové (1942). Souhrn slovenských prací o Bělorusku blíže in: Viktória L'ášuková – Ivana Džundová: Slovensko-bieloruské vzťahy: stav a perspektívy výskumu, in: Peter Žeňuch (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*, Bratislava, Slovenský komitét slavistov 2012, s. 148–172.

15 Mikuláš Mušínska: Návrat Ivana Kraskovského do dejín Bieloruska a Ukrajiny, in: Julia Dudášová-Kriššáková (ed.): *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20.–21. septembra 2000. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 16. / Literárnovedný zborník 15*, Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 76–83. Mikola Trus: Ljudmila Kraskoŭska: žyčč, dziejasnač, in: Julia Dudášová-Kriššáková (ed.): *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*, 2003, s. 84–87. Kromě Mušínskou zmíněného soukromého archivu jsou Kraskovské materiály uloženy také v jejím osobním fondu v Archivu Slovenského národního muzea.

policejní strážmistři. Soubor uvedených písemností odráží především politické a spolkové aktivity pražských Bělorusů, v menší míře se dotýká kulturní sféry. Tu lze v současných podmínkách nejlépe zachytit pomocí analýzy dílčích článků, periodik, knih a překladů krásné literatury publikovaných Bělorusy v meziválečné době.¹⁶ Obtížné bylo i postihnout běloruské sokolské hnutí, jehož materiály leží v moskevském GARFu. Snahu Bělorusů vstoupit do světa československé vědy dokládá několik písemností z Archivu Akademie věd, mimořádný je význam dizertací deseti předních běloruských exilových činitelů uchovaných v Archivu Filozofické fakulty Karlovy univerzity, které přibližují argumentaci exilového programu. Zajímavý protipól těchto názorů tvoří dílčí úvahy Jevgenije Ljackého, profesora Karlovy univerzity a rodáka z Minsku, do kterých dává nahlédnout jeho fond v Památníku národního písemnictví. Bělorusové studovali také na Českém vysokém učení technickém, jejich školní práce však již pro povahu příslušných oborů přispívaly k vysvětlení argumentů běloruského národního programu jen minimálně.

Pokud jde o sekundární zahraniční literaturu, téma běloruské emigrace v ní zůstávalo v pozadí, protože Bělorusko bylo od 2. světové války vnímáno převážně jako administrativní jednotka Sovětského svazu. Ti, kteří za války prosazovali národní emancipaci, byli v letech 1939–1944 většinou zabiti, nemnozí přeživší byli v Sovětském svazu i v Polsku označeni za nacionalisty a nemohli v národní agitaci pokračovat.¹⁷ V Sovětském svazu navíc převládl mýtus prezentující Bělorusko jako loajální „partyzánskou republiku“. Tuto koncepci problematizoval v roce 1958 emigrantský historik Uladzimir Glybinny (Sjadura) a znovu Jan Zaprudnik v roce 1993, když připomněl alternativní program členů orgánů Běloruské lidové republiky v exilu.¹⁸

Pobyt běloruských emigrantů v meziválečném Československu nebyl systematicky v zahraničí studován a také dnes stojí na okraji bádání prováděných v souvislosti s komplexním výzkumem běloruské národní emancipace nebo působení běloruských emigrantů v Litvě, Polsku a ve Spojených státech amerických. Tomu napomohly i publikované paměti nebo z nich vycházející sekundární literatura.¹⁹ Přitom podobně jako

16 Tereza Swadoshová: *Česko-běloruské literární vztahy*, nepublikovaná diplomová práce, Brno, Masarykova univerzita, Ústav slavistiky 2012.

17 Jaūhen Miranovič: *Belorusy ū Pol'sčy, 1918–1949*, Vil'nja 1990.

18 Anatol Taras (ed.): *Dolja belaruskaj kultury pad savětami 1920–1991 gg.*, Riga, Institut belaruskaj gistorii i kultury 2012; Jan Zaprudnik: *At the crossroads of history*, Boulder, Westview 1993.

19 Vincent Žuk-Hryškievič: *25-ha sakavika: uspaminy z Mensku, Budslava, Vil'ni, Prahi, Saveckaj turmy*, Toronto, Vydavecki Fond Uspaminaŭ z Belaruskaha Žyc'cja 1978. Viz též Valjancina Lebeděva: *Paluta Badunova*, Minsk, Belaruskaja minašučyna 1994.

práce Vol'hy Kovalové, popisují i ostatní autoři působení Bělorusů v Československu zejména v souvislosti se svým širěji zaměřeným výzkumem. Téma běloruského hnutí usilujícího o nezávislost v první polovině 20. století obšírně zpracovali v Polsku Jerzy Turonek a Eugeniusz Mironowicz z univerzity v Białystoku a zmíněný Jerzy Grzybowski z Varšavské univerzity.²⁰ V Minsku upozornila na exil v Československu výstava v roce 2002. V Litvě, která své vztahy s běloruským exilem připomněla v Praze nedávnou výstavou v Národní knihovně, jsou důležitým zdrojem k poznání běloruské meziválečné emigrace sbírky státního archivu (Lietuvos centrinis valstybės archyvas), na které koncem 90. let minulého století upozornil svou mimořádnou kolekcí dokumentů Sjarhej Šupa.²¹ Vedle Šupou zpracovaného fondu Rady Běloruské lidové republiky mají v tomto litevském archivu pro poznání působení běloruských emigrantů v Československu zásadní význam fond popisující činnost běloruských studentských organizací v Praze mezi lety 1920 a 1932 a fond Adolfa Klimoviče, který ve druhé polovině 20. let vedl Sjednocení běloruských studentských organizací (ABSA) zastřešující všechny běloruské studenty v emigraci a v západním Polsku.

Pokud jde o sekundární literaturu, nejnovější prací, která se dotýká také aktivit Bělorusů v Československu, je americká publikace Perse Anderse Rudlinga.²² Ruští badatelé vztah k běloruské národní emancipaci dosud hledají. Za své převzali některé myšlenky, jimiž ruská meziválečná emigrace popírala argumenty ve prospěch běloruské nezávislosti, a na běloruské národní hnutí se proto dívají jako na nacionalistické hnutí, které může narušovat stabilitu větších celků. Například Oleg Romaňko zmiňuje běloruské emigranty v Československu výhradně v souvislosti s tématem kolaborace.²³

20 Jerzy Turonek: *Książka białoruska w II Rzeczypospolitej 1921–1939*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2000. Jaïhen Mïranovič: *Belarusy ũ Pol'ščy (1918–1949)*, Vil'nja-Belastok, Ìnstytut belarusicystyki – Belaruskaje historyčnaje tavarystva 2010.

21 Sjarhiej Šupa (ed.): *Archives of the Belarusian Democratic Republic. Fund No. 582 The State Museum of Lithuania I, 1–2*, Minsk – New York – Prague – Vilnius, Belarusian Institute of Arts and Sciences 1998 (dále jen ABNR), viz též Gimžauskas Edmundas, Baltarusiškasis Lietuvos – Čekoslovakijos santykių komponentas XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje, in: AUC, *Studia territorialia supplementum II*, 2011, 1, s. 295–306.

22 Pers Anders Rudling: *The rise and fall of Belarusian nationalism. 1906–1931*, Pittsburgh, University press 2015.

23 Oleg Romaňko: *Belorusskije kollaboracionisty: sotrudničestvo soddupantami na territorii Belorussii 1941–1945*, Moskva, Centrpoligraf 2013, s. 36–58. Srv. Jevgenij Karelín: *Regional'nyj mehanizmy vlasti i upravlenija Zapadnoj oblasti Sovětskoj Rossii (1917–1937 gg.)*, Moskva, ROSSPEN 2014.

V Česku se běloruské emigraci věnoval Miloš Řezník na několika stranách svého stručného přehledu *Bělorusko*,²⁴ zčásti ji ale již dříve popsaly cenné práce pojednávající o emigrantech z carského Ruska jako celku.²⁵ Nejlépe informovaným znalcem možností studia Bělorusů v meziválečném Československu je díky zevrubnému studiu svého ústředního tématu ukrajinista Bohdan Zilynskyj.²⁶ Práce současné české bělorusistiky, které se vyjadřují k tématu běloruského exilu, jsou zaměřeny převážně lingvisticky a literárně, v posledních letech nicméně témata obhájených závěrečných prací prozrazují jistý nárůst zájmu studentů také o běloruskou emigraci a její program.²⁷ Minulost Bělorusů v českých zemích popsal po Miloši Řezníkovi stručně Michal Plavec, ranější fázi českého vztahu k běloruské otázce se zabývala nejnovější publikace Kateřiny Pražákové.²⁸

Mezinárodní souvislosti

Na konci 19. století se podobně jako jinde v carské říši i v jejím Severozápadním kraji, kam běloruské oblasti příslušely, radikalizovala situace. Vedle socialistických aktivistů, kteří prosazovali politická a sociální práva, se začaly organizovat také skupiny požadující uvolnění národnostní politiky. Postupně rozvinuly místní národní identity, které oficiální západorusismus připouštěl do té doby jen jako své dílčí složky.²⁹ Obě skupiny byly personálně propojeny. Měly k sobě blízko už proto, že pro zvýšení

24 Miloš Řezník: *Bělorusko*, Praha, Libri 2003.

25 Zdeňka Rachůnková – Michaela Řeháková – Jiří Vacek: *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu: 1918–1945*, 1/3: *Bibliografie s bibliografickými údaji o autorech*, Praha, Národní knihovna ČR 1996. Jiří Vacek (ed.): *Ruská, ukrajinská a běloruská emigrace v Praze: Katalog výstavy. Praha 14.–15. 8. 1995*, Praha, Národní knihovna ČR 1995, s. 37.

26 Bohdan Zilynskyj: *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917 – 1945 (1994)*, Praha, X-Egem 1995. Týž: *Ukrajinci v českých zemích v letech 1945–1948*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2000.

27 Zejména na Univerzitě Karlově práce obhájené M. Kratochvílovou (FSV UK) nebo T. Linitskou (FF UK), na Masarykově univerzitě T. Swadoschovou.

28 Michal Plavec: Česko-běloruské vztahy od dob nejstarších až po současnost, in: Hienadz Sahanovič – Zachar Šybicka: *Dějiny Běloruska*, Praha, NLN 2006, s. 224–245. Kateřina Pražáková: *Obraz Polsko-litevského státu a Ruska ve zpravodajství české šlechty (1450–1618)*. *Monographia historica. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis* 15, České Budějovice, Nová tiskárna Pelhřimov 2015.

29 Aljaksandr Cvikievič: *Žapadno-russizm. Narysy z gistoryi*, Mensk 1993. Aliaksei Kazharski: *Historical dilemmas of national identity and statehood in Slovakia and Belarus*, nepublikovaná diplomová práce, Bratislava, Comenius University in Bratislava, Faculty of Social and Economic Sciences 2011, s. 62–64.

svého vlivu chtěly sjednotit veřejnost moderními argumenty. Obě také přesvědčovaly cílové skupiny obyvatelstva, že přísluší k přirozené identitě, která ze své podstaty umožňuje naplnit jejich potřeby komplexněji než kterákoliv jiná. A konečně, socialisté i běloruští národní obrozenci se pohybovali ve vzájemné blízkosti také proto, že konzervativní carský režim odpovídal oběma skupinám shodně; a stejně jako aktivisté artikulující politická práva byli i bojovníci za národní práva odsuzováni do vězení, k vyhnanství nebo se skrývali v zahraničí.³⁰

První světová válka pak přinesla běloruskému národnímu hnutí potlačenému na počátku 20. století násilnou rusifikací nutný impulz. Rozbití původní identity a změny související se soustředěním milionů vojáků v regionu zvýšily rychlost národní mobilizace. Podmíněnou podporu běloruskému hnutí poskytly také obě válčící strany ve snaze posílit vlastní pozice. Na německé straně, která na obsazených východních územích stimulovala úvahy o obnově tradice Velkoknížectví litevského, rozšířila běloruská národní kampaň svůj záběr v roce 1915, kdy se její účastníci v čele s Antonem Luckievičem spojili v Běloruské komisi na pomoc válečným obětem. Jejím prostřednictvím přesáhli hranice gramotné národní elity. Němci však odmítli uznat vyvrcholení tohoto procesu v proklamaci nezávislosti Běloruské lidové republiky (BLR) v březnu 1918.³¹

Na straně ruské, kde situaci komplikoval vedle pohybu vojsk také masivní příliv uprchlíků, řídily pomoc obětem války státní orgány z Petrohradu. Přemístili se tam proto také běloruští národní aktivisté se svým kulturním programem. Po únorové revoluci se pokusili prosadit plán federalizace Ruska. V Petrohradu ovšem panovaly obavy, že běloruské národní hnutí řídí ve skutečnosti Poláci usilující o rozklad Ruska. Neopstradatelnost běloruského území pro ruskou válečnou frontu nakonec převážila a jednání o autonomii pro Bělorusko skončilo neúspěchem. Rozhodnutí ruské Prozatímní vlády pokračovat ve válce novou červencovou ofenzivou pak zvýšilo popularitu a vliv ruských bolševiků. Nicméně jejich vítězství nad Prozatímní vládou již tak nejednotné plány Bělorusů ještě více zkomplikovalo. Místní správa navíc nemohla odkládat řešení akutních problémů do vyřešení mezinárodních sporů a snažila se nalézt

30 Dorota Michaluk: *Białoruska republika ludowa. 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowosci*, Toruń, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2010, s. 104–119. Valancin Akudovič: *My a Rusko*, in: Aleš Ancipienka – Valancin Akudovič: *Neznámé Bělorusko*, Praha, Dokořán 2005, s. 113–127.

31 Dokumenty schválené na Všeběloruském sjezdu viz Vincent Žuk-Hryškievič: *25-ha sakavika: usпамiny z Měnsku, Budslava, Vil'ni, Prahi, Saveckaj turmy*, Toronto, Vydavecki fond Vspaminaŭ z Belaruskaha Žyc'cja 1978, s. 37–40.

rychlou pomoc bez ohledu na plány národní emancipace. Šéf minské samosprávy Aron Vajňštejn se například krátce po vyhlášení nezávislosti BLR, a jemu navzdory, obrátil na komisaře pro zahraniční záležitosti do Moskvy s dopisem, podle něhož obyvatelstvo města čelilo šest neděl trvající německé okupaci města, násilí, okrádání i hromadnému bezdůvodnému zatýkání. Vajňštejn žádal ochranu proti takovému německému jednání, protože ho pokládal za porušení podmínek mírové smlouvy sjednané 3. března 1918 mezi sovětským Ruskem a Německem v Brestu Litevském.³² Bolševici krátce nato ovládli část běloruského území. Ve Smolensku byla založena 1. ledna 1919 Běloruská sovětská socialistická republika (BSSR), která se později stala zakládajícím státem Svazu sovětských socialistických republik.³³ V polovině dvacátých let pak těžila z podmíněné vstřícnosti bolševiků vůči neruským národnostem, jíž reagovali na hrozbu rozpadu teritoria dřívějšího carského Ruska, a rozvíjela v rámci kampaně „návratu ke kořenům“ (přeloženo z ruského termínu korenizace, odtud bělorusizace, bělorutenizace) běloruský jazyk, lidovou kulturu a Minsk jako hlavní město nové běloruské sovětské společnosti.³⁴

V roce 1918, kdy Rudá armáda vedla prudkou ofenzivu na běloruských územích, se však otázka poměru běloruského emancipačního hnutí a mladé BLR k Sovětům zdála být pro její vládu, Radu, jednoznačně negativně zodpovězenou. Snahy Rady jednat s bolševiky o budoucím uspořádání nikam nevedly. Naopak ohledně odpovědi na otázku, jaký poměr má nová republika zachovávat vůči Němcům, se Rada rozcházela. Její premiér a ministr vnitra Anton Luckievič, který viděl ve spolupráci s Němci perspektivu a jehož názor zvítězil, pak přesídlil i s Radou, spolu s ustupujícím německým vojskem, do Vilniusu. Polská ofenziva v roce 1919 pro změnu aktualizovala potřebu vyjasnit vztahy k Varšavě. Došlo k dalšímu štěpení exilové reprezentace a tentokrát musel Luckievič ustoupit Vaclavovi Lastovskému, který byl odpůrcem úzké spolupráce s Polskem. Vývoj událostí mu dal za pravdu, když Poláci nejprve v září 1919 uvěznilí Luckieviče na jeho zpáteční cestě z Pařížské mírové kon-

32 Vadim Valer'evič Vrublevskij – Michail Aleksandrovič Krivickij – Anna Nikolajevna Možejková (eds.): *Belarus' v gody pervoj mirovoj vojny. 1914–1918. Sbornik dokumentov*, Minsk, Belarus' 2014, s. 217–218.

33 Zachar Šybieka: *Narys historyi Belarusi: 1795–2002*, Mensk, Encyklopedyds 2003.

34 Koncept a náplň korenizace detailně rozebrala Héléne Carrère d'Encausse: *The Great Challenge: Nationalities and the Bolshevik State 1917–1930*, New York – London, Cornell University Press 2001. Odbornou diskusi provázající běloruskou variantu korenizace, její obsah a důsledky detailně viz Alena Marková: *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu. Iluze nebo realita?* Praha, NLN 2012.

ference a pak v říjnu 1920, kdy podepsali v Rize s bolševiky příměří, kterým pro sebe do budoucna zajistili část BLR nárokovaného území.³⁵

Rada pod vedením premiéra Lastovského se z Poláky kontrolovaného Vilniusu přesunula do litevského Kaunasu, kde působila společně s prezidentem BLR Piatrem Krečevským jako oficiálně uznávaná exilová reprezentace. Měsíc od uzavření sovětsko-polského příměří podepsali zástupci Litvy dohodu o spolupráci s Lastovského vládou BLR namířenou proti Polsku. Již od listopadu 1918 přitom existovalo v rámci litevské vlády Ministerstvo pro běloruské záležitosti, které reflektovalo vysoký podíl Bělorusů mezi obyvatelstvem Litvy. Bělorusové Kipryjan Kandratovič, Jazep Varonka a Daminik Sjamaška se stali litevskými ministry a mimo toho zasedli ještě Vaclau Lastoŭski a další běloruští reprezentanti v litevské Radě. Bělorusové získali také vlastní školskou inspekci. Situaci ovšem ztížilo názorové soupeření mezi Radou BLR a Vilenskou běloruskou radou, která dokonce vyslala do Paříže Daminika Sjamašku s prohlášením, že Bělorusové jsou spokojeni s možnostmi získanými v Litvě a o samostatnost neusilují.³⁶ Roku 1923, kdy konference velvyslanců velmocí stvrdila v Ženevě hranice Litvy, se však běloruské emancipační hnutí stalo pro Litvu přítěží a vláda v Kaunasu podnikla kroky, které to jasně demonstrovaly. Přestala respektovat spojeneckou smlouvu z listopadu 1920, zrušila jí garantovanou exteritorialitu zastupitelství Rady BLR, nechala odstranit z jeho budovy vlajku a zabavila v něm veškeré písemnosti. Zástupce Rady v Kaunasu Aljaksandr Valkovič se proto v lednu 1923 obrátil mj. na tamní československý konzulát s žádostí o pomoc. Pokud by jeho přímluva nedosáhla být i jen dočasného zastavení tvrdých litevských kroků, žádal Valkovič, aby československý konzul alespoň přijal cenný archiv Rady BLR do úschovy. Pro československou pozici bylo příznačné, že vyslanec Jaroslav Galia věc vyřešil soukromým pohovorem s ředitelem politické sekce litevského ministerstva zahraničí a spokojil se se slibem, že běloruské písemnosti přijme litevský národní archiv.³⁷

Představitelé běloruské exilové vlády byli opět nuceni hledat nové působiště. Polsko, které obsadilo oblasti pokládané Radou BLR za bě-

35 O bělorusko-polském poměru blíže viz Aleš Smalančuk: *My a Polsko*, in: Aleš Ancipienka – Valancin Akudovič: *Neznámé Bělorusko*, Praha, Dokořán 2005, s.128–150.

36 *Běloruská lidová republika. Katalog výstavy ve Slovanské knihovně*, Praha 2013. Dorota Michaluk: *Białoruska republika ludowa. 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowosci*, Toruń, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2010, s. 442–443.

37 NA RPA-MZV, krt. 41, sl. 60: Běloruský archiv, dopis konzulátu Republiky československé v Kaunasu MZV v Praze z 27. 1. 1923.

loruský etnografický prostor sice nabídlo Bělorusům jejich vlastní školy i účast v polském politickém životě (od voleb roku 1922 dokonce fungoval Klub běloruských poslanců), Rada BLR však Varšavě nedůvěřovala. Koneckonců zatčení Antona Luckieviče ve Varšavě nebylo jediným zadržením představitele Rady BLR v Polsku. Tamaše Hryba, tehdy ministra vnitra BLR, věznili Poláci pro údajné kontakty se sovětskými agenty od dubna do listopadu 1920.³⁸ Reprezentanti BLR také trvale dostávali zprávy o pronásledování Bělorusů v Polsku a situaci dlouhodobě popisovali jako polskou okupaci běloruských území. V červnu 1920 Jaūhen Ladnoŭ, který BLR zastupoval i v Paříži, přednesl na konferenci velvyslanců v Rize obsáhlý protest, v němž hovořil o „neslýchané nespravedlnosti a krutosti, které polské úřady páchají“ a žádal o vytvoření mezinárodní komise, která by byla „pověřena vyšetřením polských zvěrstev páchaných v Bělorusku.“³⁹ Jako sídlo BLR nepřipadal v úvahu ani původní německý partner, který ačkoliv po válce uděloval zástupcům exilové vlády BLR diplomatická víza a pomáhal jim orientovat se v mezinárodní politice, uzavřel v dubnu 1922 se Sověty Rapallskou smlouvu. Když pak v roce 1923 vstoupila v platnost, začal Berlín budovat vztahy se sovětským Běloruskem a ukončil oficiální působení Generální mise BLR v Berlíně. Vláde BLR se nepodařilo přesídlit ani do Lotyšska, Estonska nebo Finska, kde původně oficiální mise Běloruské lidové republiky působily.⁴⁰

Československý postoj

Meziválečné Československo odmítlo uznání Říšské mírové smlouvy, kterou 18. března 1921 Varšava a Moskva ukončily polsko-sovětskou válku a rozdělily mezi sebe běloruská území, vtělit do vlastní bilaterální smlouvy s Polskem. Praha tak formálně polskou východní hranici neuznala a v dodatečném protokolu se pouze zavázala nepodnikat nic, čím

38 ABNR, sv. 1, kn. 1, s. 779, 952.

39 ATGM AV ČR, fond EB I., krt. 114, Mírová konference v Paříži – různé 1920, R206/5 Bulletin Běloruské tiskové kanceláře publikuje protest ministra zahraničních věcí BNR a předsedy Běloruské delegace plukovníka Evžena Ladnoffa, s nímž se v Paříži dne 11. března 1920 obrátil na Konferenci velvyslanců. Riga, 8. června 1920. Viz též NA RPA-MZV, krt. 306, sl. 111: Spolky – Běloruská Hromada. Seznam vysokoškolských studentů – bělorusů, kterým ministerstvo zahraničních věcí ČSR laskavě povolilo podporu. 24. září 1923, čís. j. 119.

40 Zdzisław J. Winnicki: Polska, polskość we współczesnym piśmiennictwie białoruskim, in: Janusz Albin – Janusz M. Kupczak (eds.): *Ż badań nad współczesną problematyką państwa Europy Środkowej i Wschodniej*, Wrocław, Uniwersytet Wrocławski 2000, s. 273–304; J. Zaprudnik: *Belarus At a Crossroads in History*, s. 82.

by vyřešení otázky východních polských hranic narušila.⁴¹ Po Janovské konferenci sice Československo zmírnilo, podobně jako další státy, svůj odmítavý vztah k bolševikům, obchodní dohody však uzavřelo pouze se sovětským Ruskem a Ukrajinou, a sovětského Běloruska se netýkala ani 6. června 1922 podepsaná prozatímní smlouva, která Moskvě a Praze umožnila zřídit v partnerské zemi mise chráněné diplomatickou imunitou.⁴² Československo se jevilo běloruským exilovým činitelům jako vhodné dočasné útočiště také pro svou polohu na křižovatce evropských dopravních cest. Šlo současně o slovanský stát s pozitivní tradicí kontaktů s běloruským prostředím,⁴³ který vyhlášením Ruské pomocné akce prokázal svou ochotu nezištně přijmout emigranty z dřívějšího Ruska. Části z nich navíc československá politická reprezentace imponovala programovou propagací demokratických principů a vlastními zkušenostmi z exilu, odkud během války dosáhla vlivného postavení a vymohla zemi při rozpadu Rakouska-Uherska nezávislost.⁴⁴

Bělorusové proto československé představitele s důvěrou žádali o podporu již při jednání pařížské mírové konference, a ačkoliv na československé politické scéně nepanovala v „ruské otázce“ shoda, nebyli zcela odmítnuti.⁴⁵ Svědčila o tom skutečnost, že se počátkem dubna

41 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (dále AKPR), Mikrofilm č. 20. Politická zpráva Adolfa Černého z cesty do Polska, 1921. Srv. AMZV, ZÚ Polsko, listopad–prosinec 1921, Dodatečný protokol k československo-polské smlouvě. Teprve v tomto dokumentu československá vláda souhlasila, že podpoří polské nároky ve východní Haliči a nepodnikne nic proti vyřešení otázky východních polských hranic ustanovených Říšskou mírovou smlouvou. Na oplátku uznalo Polsko návrat Habsburků na rakouský a maďarský trůn za nepřipustný.

42 Běloruska – nikoliv explicitně – se dotkla teprve smlouva uzavřená v roce 1934 mezi SSSR a Československem jako doplněk k francouzsko-sovětskému bezpečnostnímu paktu.

43 Připomínán je především pražský pobyt Francyska Skaryny na počátku 16. století. Podrobněji viz Šablovskaja: Belorusskaja emigracija v Čechii i problemy jejo izučeniija, in: Marija Magidová (ed.): *Russkaja, ukrainskaja i belorusskaja emigracija v Českoslovačii mežu dvumja mirovymi vojnami: Rezultaty i perspektivy issledovanij. Fondy Slavjanskaj biblioteki i pražskich archi-vo. Meždunarodnaja konferencija, Praga 14–15 avgusta 1995. Sbornik dokladov 2*, Praha, Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna 1995, s. 29–42. Františka Sokolová (ed.): *Francisko Skoryna v díle českých slavistů. Sbornik k 500. jubileu narození významného běloruského humanisty 1490–1990*, Praha, Národní knihovna – Slovanská knihovna 1992.

44 AKPR, f. Holdy, inventární číslo (inv. č.) 1809, telegram předsedy Rady BNR Pjatra Krečevského prezidentovi T. G. Masarykovi z 27. 10. 1921; ATGM, f. Edvard Beneš I. (EB I.), sign. 107, R360C/1, zdravotní shromáždění veřejných činitelů a představitelů různých socialistických a společenských organizací Ruska, Běloruska, Haliče, Donu, Kubáně a Těreku v Praze předsedovi vlády Edvardu Benešovi z 27. 10. 1921.

45 Zdeněk Sládek: *České prostředí a ruská emigrace (1918–1938)*, in: Ljubov Běloševská (ed.): *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939): Méně známé aspekty*, Praha, Slovanský ústav AV ČR 1999, s. 7–47; Světlana Tejchmanová: *Rusko v Československu: Bílá emigrace v ČSR 1917–1939*, Praha, Ústav dějin střední a východní Evropy AV ČR

1919 rozhodli uložit finanční prostředky BLR z Ukrajiny (300 000 rublů Kerenského) a Vídně (3 000 000 nekolokovaných korun) do Berlína a také do Prahy. V Živnostenské bance otevřeli běžný účet se 109 tisíci českých korun a dalších 285 tisíc nekolokovaných korun uložili do tamního sejfu.⁴⁶ Dlouhodobou samostatnou mezinárodní akcí tyto prostředky běloruskému exilu ale neumožňovaly. Pro srovnání lze nahlédnout do dopisu, který Všeruská antibolševická liga zaslala v červenci 1923 do Československa. Z dokumentu plyne, že finance složené Děnikinovou, Kolčakovou a Judeničovou armádou dovolily lize odmítat podporu zahraničních vlád tři a půl roku. Disponovala přitom 1,3 miliony dolarů. V létě roku 1923 však byli i představitelé ligy nuceni rezignovat na svou zásadu striktní nezávislosti a museli hledat zahraniční pomoc.⁴⁷

Zájem československých oficiálních míst o nekomunistické běloruské hnutí pramenil z více zdrojů. Prahu i „běloruský“ Kaunas spojoval ostrážitý poměr k Polsku, takže pražská skupina běloruských politiků mohla být vnímána jako jeden z nástrojů tlaku Prahy na Varšavu.⁴⁸ Důležitější pro rozhodování určujících politiků byl ovšem nevypočitatelný vývoj sovětského Ruska a pozice ruského exilu.⁴⁹ Podle tvrzení Luckieviče Československo na jaře 1919 uznalo nezávislost Běloruské lidové republiky v důsledku jeho hodinového setkání s prezidentem Masarykem na Hradčanech. Luckievičovy zprávy ovšem zůstávají jediným dokladem tohoto setkání, jeho jméno není uvedeno v žádné z návštěvních knih spolehlivě vedených tehdejší Kanceláří prezidenta republiky. Shoda mezi historiky nepanuje ani v tom, kdy přesně k němu mělo dojít. Uváděná data oscilují mezi 17. a 29. dubnem.⁵⁰ Tehdejší Luckievičův diplomatický pas, který

1993, s. 5–20.

46 ABNR, sv. 1, kn. 1, s. 341, 346. Provizorní měnu Kerenského vlády tiskli bolševici v miliardách do února 1919 a rychle ztrácela hodnotu. Podobně bezcenné se staly po měnové odluce nástupnických států Rakouska-Uherska nekolokované koruny (v RČS březen 1919).

47 AKPR, fond T1307/23 Žádost Všeruské antibolševické ligy v Berlíně, 21. 9. 23. Konkrétně měla k dispozici 17 miliard sovětských rublů oběhu 1920–1921, 145 milionů sovětských rublů oběhu 1922–1923, 15 milionů rublů Kerenského, 145 milionů pařížských rublů, 150 tisíc zlatých rublů a 837 tisíc dolarů.

48 Małgorzata Ocytko: Białoruska społeczność w Pradze w okresie międzywojennym: Stan badań, in: Boris Sačanka: *Belaruskaja emigracija*, Mensk 1991, s. 19–24. Podobně byla československá meziválečná diplomacie viněna z „česko-německých protipolských piklů“ i v případě kontaktů s Litvou, viz Luboš Švec: *Československo a pobaltské státy 1918–1939*, Praha, Karolinum 2001, s. 104–110.

49 T. G. Masaryk: *Slované po válce*, Praha, St. Minařík 1923, s. 16, 26.

50 Miloš Řezník: *Bělorusko*, Praha, Libri 2003, s. 99; I. Šablovskaja: *Belorusskaja emigracija v Čechii*, s. 29–42; Hienadž Sahanovič – Zachar Šybiecka: *Dějiny Běloruska*, Praha, NLN 2006, s. 152, 238. Protokol ze zasedání Rady BLR dne 21. 5. 1919, in: ABNR, sv. 1, kn. 1, s. 348.

je uložen ve fondu Rady Běloruské lidové republiky ve Vilniusu, obsahuje vízum k cestě do Prahy a zpět, které běloruskému politikovi udělil důvěrník Československé republiky při generálním konsulátě v Berlíně Alois Příkryl dne 25. dubna 1919. Tamtéž je možné zjistit, že Luckievič následující den překročil československou státní hranici a do Německa se vrátil 3. května 1919.⁵¹ V českých archivech se dochovaly tři stopy Luckievičem vyzdvihované události. První je jeho vizitka uložená spolu s německým překladem práce historika Mitrafana Doūnar-Zapolského *Die Grundlagen des Staatswesens Weifsruthenien* v Archivu Masarykova ústavu Akademie věd ČR. Druhou je tisková zpráva zaslaná na jaře 1919 československé delegaci v Paříži, které oznamovala, že diplomatická mise běloruské republiky navázala obchodně-politické styky a prezident plánuje v nejbližších dnech přijmout Antona Luckieviče.⁵² Třetí, nejobtáhlejší stopa je písemná instrukce, kterou ministr zahraničí a člen (od října 1919 předseda) československé mírové delegace v Paříži Edvard Beneš obdržel v dubnu 1919 patrně od prezidenta Masaryka. Pisatel v ní Benešovi oznamoval, že ho navštívil ministerský předseda Běloruské republiky a ucházel se o československou mravní i politickou pomoc. Podle pisatelova názoru byla Běloruská republika pouze výsledkem dočasného rozkladu Ruska. Do doby jeho konsolidace ovšem pisatel akceptoval *status quo* a souhlasil s případnou obchodní spoluprací. Ve své zprávě upozorňoval současně Beneše, že ho běloruští zástupci v Paříži ve své věci kontaktují.⁵³

Podle informací přednesených samotným Luckievičem 21. května 1919 na zasedání Rady BLR v Berlíně mu měl Masaryk v závěru dubna přislíbit vedle celkové československé podpory běloruským záležitostem také to, že bude Beneše instruovat k aktivní podpoře běloruské delegace v Paříži, přijme v Praze stálého neoficiálního představitele BLR, a jakmile se Rada BLR vrátí do hlavního města, vyšle k ní československého představitele.⁵⁴ Zde se nabízí srovnání s postojem československé diplomacie vůči nezávislosti pobaltských států, a to otevírá prostor k pochybám. Jakkoli naléhavé byly totiž utilitární důvody, jež vedly čes-

51 Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), fond 582 (Baltarusijos diaudies Respublikas Ministrų Taryba), apyrašas 2, byla 87, paveikslas 13.

52 AMZV, Pařížský archiv, k. 73, kat. č. 7046, nedatováno, pravděpodobně 17. března 1919; srv. Anton Luckievič: *Ža 25 hadou*, Vil'nja 1928.

53 ATGM, f. TGM-R, k. 526, složka (sl.) 27 „Rusové 1918, 1919“, strojopisný opis dopisu Benešovi do Paříže z 30. 4. 1919, bez podpisu. K dokumentu je přiložena zmíněná navštívenka A. Luckieviče a práce Mitrafana Downar-Zapolského *Die Grundlagen des Staatswesens Weifsruthenien*, Garten 1919.

54 ABNR, sv. 1, kn. 1, s. 347.

koslovenskou vládu v roce 1919 k ochotě uznat Litvu *de facto*, převážila nakonec zdrženlivost a uznání bylo odloženo.⁵⁵ Zdá se nepravděpodobné, že by byl takto opatrný postup změněn v případě Běloruské lidové republiky, jejíž nejednotná reprezentace nedisponovala reálnou mocí nad jakýmkoli územím, neměla podporu rozhodujících států a teprve se pokoušela organizovat vlastní vojenskou sílu z ruských válečných zajatců. Pro Československo bylo kromě toho životně důležité zachování versailleského systému, který Rada Běloruské lidové republiky nutně odmítala. Každé ustálení evropských poměrů vnímaly proto obě strany naprosto rozdílně. Ani ukrajinští emigranti, kteří se v Československu shromáždili v mnohem větším počtu než Bělorusové, nezískali pro svou politickou emancipaci plné pochopení československých úřadů. Dopisovatel polského *Robotniku* popsal situaci následovně:

Strach z Německa velí Čechům toužiti po velkém Rusku. Z toho zřejmý závěr, že heslo Samostatné Ukrajiny jest vysoce nemilým českým politikům [...] většina emigrace ukrajinské [...] stojí na stanovisku neodvislosti Ukrajiny. Též Čechové ví o tom, a jak mne informovali Ukrajinci, nejrozhodnější odpůrci Samostatnosti Ukrajiny v ničem nešíkanují ty, kteří hlásají heslo Neodvislosti. Masaryk i Beneš prý upřímně říkají Ukrajincům: Snahy Vaše po Neodvislosti neodpovídají našim zájmům, avšak hnutí toto jest živelné a s tím počítáme. Chceme tudíž raději, aby vyrůstalo za naší pomoci a bylo pod naším kulturním vlivem, nežli aby bylo proti nám a tudíž k nám nepřátelsky naladěno. [...]

„Jde jim o to,“ uzavírá polský novinář Tadeusz Hołowko, „aby z Prahy udělali slovanské Atény, aby znalost jazyka i kultury české a přátelská citění k Čechům rozšířeny byly daleko za hranice Československa.“⁵⁶

Anton Luckievič, který zastával funkci předsedy Rady Běloruské lidové republiky a reprezentoval ji také na pařížské mírové konferenci, si tyto okolnosti patrně zcela neuvědomoval. Nespokojil se s pouhými konzultacemi u Beneše a snažil se ho přimět, aby Československo podpořilo budování západní fronty proti bolševikům tím, že svolí k organizování běloruských vojenských jednotek na svém území. Ve stejné věci intervinoval u Beneše v červnu 1919 v Paříži také ministr obrany BLR generál Kypyryjan Kandratovič. Zjištěním situace přímo v táborech shromažďujících na československém území zajatce z 1. světové války byl Radou BLR

55 Luboš Švec: *Československo a pobaltské státy 1918–1939*, s. 49–65.

56 AKPR, fond 477, krt. 29, Překlad článku Tadeusz Hołowko: Ukrajinská emigrace v Čechách, *Robotnik*, Varšava, 1. 3. 1925, s. 2–3.